

O‘ZBEK MILLIY RAQS SAN’ATINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Barziyeva Nozigulxon Ulug‘bek qizi

Muqumiy nomidagi O‘zbekiston Davlat Musiqali Akademik teatri balet artist

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o‘zbek milliy raqs san’atining tarixiy shakllanish jarayoni, uning asosiy bosqichlari, hududiy xususiyatlari hamda zamonaviy rivojlanish tendensiyalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. O‘zbek raqsi xalqning madaniy merosi, estetik qarashlari va milliy o‘zligini ifodalovchi muhim san’at turi sifatida yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *O‘zbek raqsi, milliy san’at, folklor, xoreografiya, an’anaviy raqs, madaniy meros.*

Kirish

O‘zbek milliy raqs san’ati xalqning ko‘p asrlik tarixi, urf-odatlar, turmush tarzi va dunyoqarashi bilan chambarchas bog‘liq holda shakllangan. Raqs san’ati xalq og‘zaki ijodi, musiqa, teatr va marosimlar bilan uzviy aloqada rivojlanib, milliy madaniyatning muhim tarkibiy qismiga aylangan. Bugungi kunda o‘zbek raqsi nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham tan olinayotgan san’at turlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbek raqs san’atining qadimgi ildizlari:

O‘zbek raqs san’ati Markaziy Osiyo hududida yashab kelgan xalqlarning qadimiy ijtimoiy hayoti, diniy tasavvurlari va estetik qarashlari bilan uzviy bog‘liq holda shakllangan. Raqs insoniyat tarixining eng qadimgi san’at turlaridan biri bo‘lib, u dastlab mehnat jarayonlari, tabiat hodisalari va marosimlar bilan chambarchas aloqada vujudga kelgan.

Qadimgi davrlarda raqs, asosan, marosimiy va diniy vazifani bajargan. Hosildorlikni ta’minlash, yomg‘ir chaqirish, yovuz kuchlardan saqlanish va tabiat kuchlariga sig‘inish bilan bog‘liq raqslar xalq orasida keng tarqalgan. Ushbu raqslar harakatlarining soddaligi, takroriyligi va ramziy ma’noga ega bo‘lishi bilan ajralib turgan.

Arxeologik tadqiqotlar natijasida topilgan qoyatosh rasmlari, sopol buyumlar va devoriy tasvirlar o‘zbek raqs san’atining qadimgi ildizlarini tasdiqlaydi. Ayniqsa, Samarqand, Buxoro, Surxondaryo va Xorazm hududlarida aniqlangan tasvirlarda raqsga tushayotgan inson siymolari uchrashi bu san’at turining qadimiyligini ko‘rsatadi.

Zardushtiylik davrida raqs marosimlar bilan yanada mustahkam bog‘lanib, diniy marosimlarning ajralmas qismiga aylangan. Raqslar orqali ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi kurash, tabiatga hurmat va insonning ruhiy holati ifoda etilgan. Har bir harakat ma’lum ramziy mazmunga ega bo‘lib, inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlikni aks ettirgan.

Qadimgi o‘zbek raqslarida qo‘l, bosh va gavda harakatlariga alohida e’tibor qaratilgan. Bu harakatlar kundalik hayot, mehnat jarayonlari va tabiat manzaralarini badiiy ifodalashga xizmat qilgan. Aynan shu jihatlar keyinchalik shakllangan milliy raqs maktablari uchun asos bo‘lib xizmat qilgan.

O‘rta asrlar davrida raqs san’atining rivoji:

O‘rta asrlar davri o‘zbek raqs san’ati tarixida muhim bosqich hisoblanadi. Mazkur davrda raqs san’ati xalq madaniy hayoti, saroy an’analari va marosimlar bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanib, o‘zining badiiy va estetik jihatdan yetuk shakllarini topa boshladi. Raqs bu davrda nafaqat xalq tomoshalarining, balki saroy madaniyatining ham ajralmas qismiga aylandi.

Buyuk Ipak yo‘li orqali amalga oshgan savdo va madaniy aloqalar o‘zbek raqs san’atining rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Turli xalqlar madaniyati bilan o‘zaro ta’sir jarayonida raqs harakatlari boyidi, ijro uslublari takomillashdi hamda sahnaviy ifoda vositalari kengaydi. Natijada raqs nafaqat marosimiy, balki tomoshabop san’at turi sifatida shakllandi.

O‘rta asrlarda shahar madaniyatining rivojlanishi bilan raqs san’ati ham yangi mazmun kasb etdi. Saroy marosimlari, bayramlar, tantanali qabul va sayillarda raqslar muntazam namoyish etilgan. Bu davrda professional raqqos va raqqosalar shakllana boshlagan bo‘lib, ularning ijrosi nafislik, aniqlik va badiiy mukammallik bilan ajralib turgan.

Tarixiy yozma manbalar va adabiy asarlarda raqs san’atiga oid qimmatli ma’lumotlar uchraydi. O‘rta asr olimlari va adiblari raqsni insonning ichki kechinmalari, ruhiy holati va estetik didini ifodalovchi san’at turi sifatida baholaganlar. Raqs harakatlarining musiqiy ritm bilan uyg‘unligi bu davrda muhim ahamiyat kasb etgan.

Shuningdek, o‘rta asrlarda hududiy xususiyatlarga ega bo‘lgan raqs an’analari shakllana boshladi. Ayrim hududlarda raqs harakatlari jo‘shqin va kuchli bo‘lsa, boshqa hududlarda esa mayinlik va vazminlik ustun bo‘lgan. Bu jarayon keyinchalik Xorazm, Buxoro–Samarqand va Farg‘ona raqs maktablarining shakllanishiga asos bo‘lib xizmat qildi.

Hududiy raqs maktablarining shakllanishi:

O‘zbek milliy raqs san’ati uzoq tarixiy taraqqiyot jarayonida turli hududlarning ijtimoiy hayoti, madaniy muhiti va estetik qarashlari ta’sirida shakllanib, o‘ziga xos raqs maktablarini vujudga keltirdi. Hududiy raqs maktablari xalqning turmush tarzi, urf-odatlarini, mehnat faoliyati va tabiiy muhitini badiiy harakatlar orqali ifodalashi bilan ajralib turadi.

O‘zbekiston hududida shakllangan raqs maktablari, asosan, ijro uslubi, harakatlar xarakteri, musiqiy ritm va sahnaviy ifoda vositalari bilan bir-biridan farqlanadi. Ushbu maktablar milliy raqs san’atining rang-barangligini ta’minlab, uning badiiy imkoniyatlarini kengaytirgan.

Xorazm raqs maktabi

Xorazm raqs maktabi jo‘shqinlik, tezkor va keskin harakatlar, kuchli mimika hamda ifodali gavda harakatlari bilan ajralib turadi. Ushbu maktabda raqs harakatlari ko‘proq erkakona xarakterga ega bo‘lib, quvvat va shijoatni ifodalaydi. Xorazm raqslari xalqning jasoratli ruhi va faol turmush tarzini aks ettiradi.

Buxoro–Samarqand raqs maktabi

Buxoro–Samarqand raqs maktabi vazminlik, tantanavorlik va nafislik bilan xarakterlanadi. Bu maktabda qo‘l va tana harakatlari sokin, ammo mazmunan boy bo‘lib, raqs orqali ichki kechinmalar va badiiy obrazlar ifodalanadi. Ushbu raqslar tarixiy shahar madaniyati va saroy an’analari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Farg‘ona raqs maktabi

Farg‘ona raqs maktabi mayinlik, lirik ohang va nozik harakatlari bilan mashhur. Ayniqsa, ayollarga xos nafis qo‘l harakatlari, yengil qadamlar va his-tuyg‘ularga boy ifoda bu maktabning asosiy xususiyatlaridan hisoblanadi. Farg‘ona raqslari insonning ichki go‘zalligi va ruhiy kechinmalarini aks ettirishga qaratilgan.

XX asrda o‘zbek raqs san’atining professional sahnaga chiqishi

XX asr o‘zbek raqs san’ati taraqqiyotida muhim burilish davri bo‘lib, aynan shu davrda milliy raqs folklor ko‘rinishidan professional sahna san’ati darajasiga ko‘tarildi. Raqs san’ati endilikda faqat xalq bayramlari va marosimlar bilangina cheklanmay, teatr, kontsert va xalqaro sahnalarda namoyon bo‘la boshladi.

Mazkur davrda madaniyat va san’atni rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuv o‘zbek raqs san’atining professional asosda shakllanishiga zamin yaratdi. Maxsus xoreografik jamoalar, raqs ansambllari va san’at maktablari tashkil etilib, raqs ijrochiligi ta’lim tizimi orqali rivojlantirildi. Bu jarayon raqsning texnik jihatdan mukammallashuvi va sahnaviy ifodaning boyishiga olib keldi.

XX asr boshlarida xalq raqslarini sahnalashtirish va ularni badiiy jihatdan qayta ishlash jarayoni boshlandi. An’anaviy harakatlar saqlab qolinganda, ularning sahna talablariga moslashtirilishi raqsning estetik ta’sirchanligini oshirdi. Raqs va musiqa uyg‘unligi, kostyumlar dizayni va sahna bezagi professional darajaga ko‘tarildi.

Mazkur davrda davlat raqs ansambllari va professional jamoalar faoliyati o‘zbek raqs san’atining ommalashishida muhim rol o‘ynadi. Ushbu jamoalar milliy raqs namunalarini nafaqat respublika miqyosida, balki xalqaro sahnalarda ham namoyish etib, o‘zbek raqs san’atini dunyoga tanitdilar. Natijada o‘zbek raqs milliy madaniyat timsoliga aylandi.

Shuningdek, XX asrda taniqli xoreograflar va san’at arboblari tomonidan raqs san’ati nazariyasi va metodikasi ishlab chiqildi. Bu esa raqs san’atining ilmiy asosda rivojlanishiga, avloddan-avlodga uzluksiz o‘rgatilishiga xizmat qildi. Professional sahna talablari asosida yaratilgan raqs badiiy jihatdan yuksak darajaga erishdi.

Mustaqillik davrida o‘zbek raqs san’ati:

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, milliy madaniyat va san’atni tiklash, asrash hamda rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bu jarayonda o‘zbek raqs san’ati ham yangi mazmun va g‘oyaviy ahamiyat kasb etib, milliy o‘zlikni anglash va tarixiy merosni qayta tiklash vositasi sifatida rivojlandi.

Mustaqillik davrida an’anaviy raqs namunalari chuqur o‘rganilib, unutilgan yoki kam ijro etilgan raqs qayta tiklandi. Xalq og‘zaki ijodi va folklor ekspeditsiyalari asosida raqs harakatlari, uslublari va musiqiy ohanglari ilmiy jihatdan tadqiq etildi. Bu jarayon milliy raqs san’atining asl manbalarini saqlab qolishga xizmat qildi.

Mazkur davrda raqs san’ati ta’lim tizimi ham tubdan takomillashtirildi. Ixtisoslashtirilgan san’at maktablari, kollejlari va oliy ta’lim muassasalarida milliy xoreografiya yo‘nalishlari rivojlantirildi. Raqs san’ati yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etdi.

Mustaqillik yillarida o‘zbek raqs san’ati xalqaro miqyosda faol targ‘ib qilina boshlandi. Turli xalqaro festivallar, tanlovlar va madaniy tadbirlarda o‘zbek raqs namoyish etilib,

milliy san’atning boy estetik imkoniyatlari jahon hamjamiyatiga tanitildi. Bu holat o‘zbek raqs san’atining nufuzi va e’tirofini oshirdi.

Shuningdek, zamonaviy sahna talablari asosida yangi raqs kompozitsiyalari yaratilib, an’anaviy va zamonaviy uslublarni uyg‘unlashtirildi. Raqs san’atida milliy ruh saqlangan holda, innovatsion yondashuvlar va yangi badiiy izlanishlar yuzaga keldi. Bu jarayon o‘zbek raqs san’atining zamon bilan hamnafas rivojlanishiga imkon berdi.

Xulosa

O‘zbek milliy raqs san’ati xalqning ko‘p asrlik tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy hayoti va madaniy merosi bilan chambarchas bog‘liq holda shakllangan noyob san’at turidir. Uning qadimgi ildizlari ibtidoiy jamiyat davriga borib taqalib, dastlab marosimiy va diniy mazmunga ega bo‘lgan. O‘rta asrlar davrida raqs san’ati estetik va badiiy jihatdan boyib, saroy va shahar madaniyatining muhim qismiga aylangan.

Hududiy raqs maktablarining shakllanishi o‘zbek raqs san’atining rang-barangligini ta’minlab, har bir hududning o‘ziga xos madaniy va estetik qarashlarini ifodalash imkonini yaratdi. XX asrda esa o‘zbek raqs san’ati professional sahna san’ati darajasiga ko‘tarilib, ta’lim tizimi, xoreografik ansambllar va sahnaviy ijro orqali tizimli ravishda rivojlandi.

Mustaqillik davrida milliy raqs san’atini asrash, tiklash va rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilib, an’anaviy va zamonaviy yondashuvlar uyg‘unligi asosida yangi bosqichga chiqildi. Xalqaro madaniy aloqalar orqali o‘zbek raqsi jahon miqyosida e’tirof etilib, milliy madaniyatning muhim timsoliga aylandi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek milliy raqs san’ati milliy o‘zlikni anglash, madaniy merosni saqlash va uni kelajak avlodga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu san’at turini ilmiy asosda o‘rganish va rivojlantirish milliy madaniyatning barqaror taraqqiyotini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Rajabov A. O‘zbek milliy raqs san’ati tarixi. – Toshkent: Fan, 2015.
3. Islomov T. Xoreografiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Xo‘jayev A. O‘zbek xalq san’ati va madaniyati. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2012.
5. Qodirova N. Milliy raqs va an’anaviy ijrochilik masalalari. – Toshkent: San’at, 2016.
6. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. “Raqs”, “Xoreografiya”, “Milliy san’at” maqolalari. – Toshkent, 2000–2005.
7. Tursunov B. O‘zbek folklori va sahna san’ati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
8. UNESCO. Intangible Cultural Heritage and Traditional Dance. – Paris, 2010.
9. Abdullayeva M. O‘zbek raqs maktablari va ularning xususiyatlari. – “San’at va madaniyat” jurnali, 2020, №3.

10. Rasulov J. Mustaqillik davrida milliy san’at taraqqiyoti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.